

УДК 37.091.212.3

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-5\(194\)-5-8](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-5(194)-5-8)

Мозговий Віктор

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0001-9060-8244>

КОМПЕТЕНТНОСТІ І ЗНАННЯ УЧНІВ: ВЗАЄМОПІДПОРЯДКОВАНІСТЬ КОМПОНЕНТІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

A Акцентовано увагу на доцільності розгляду взаємопідпорядкованості компонентів «знання» і «компетентності» учнів у контексті реалізації завдань Нової української школи. Встановлено, що знаннєвий компонент до сьогодні займає чинне місце в педагогічній практиці вчителя і певною мірою впливає на реалізацію предметної дії у межах освітнього процесу. Визначено доцільність дослідження впливу знань учнів на формування їхніх компетентностей у форматі сучасного уроку.

Ключові слова: знання; компетентності; компетентнісний підхід; взаємопідпорядкованість компонентів НУШ

S *Mozgovyi Viktor. Students' competences and knowledge: subsidiarity of New Ukrainian school components.*

It is proved that the competence approach is the actual scientific basis of the modern educational process, and its introduction in New Ukrainian School will positively influence the formation of a new generation of «competent» Ukrainians.

In the article special attention is paid on the feasibility of issue about subsidiarity of such components as students' «knowledge» and «competence» in New Ukrainian School context. We have defined the importance of «knowledge component» in pedagogical practice and its influence on the realization of subject action in educational process. The feasibility of research the issue about the influence of students' knowledge on the forming competences at the modern lesson has been concluded.

Key words: knowledge; competence; competence approach; subsidiarity of components

Мозговий Віктор Леонідович, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри культурології, Відокремлений підрозділ «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв»; директор громадської науково-педагогічної організації «Академія педагогічної майстерності та навчання дорослих імені І. А. Зязюна», Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Україна

Mozghovyi Viktor, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Cultural Studies of the Separate Subdivision «Mykolayiv Branch of Kyiv National University of Culture and Arts»; Director of the Public Scientific and Pedagogical Organization «I.A. Ziaziun Academy of Pedagogical Skills and Adult Education», Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Ukraine

E-mail: viktoriya-1972@ukr.net

Актуальність проблеми. Ідеї осучаснення вітчизняної освіти до нині є одними з найактуальніших тем українського суспільства. Упродовж останніх шести років ми є свідками модернізації вищої, професійної і загальноосвітньої школи. Необхідно погодитися з тим фактом, що запровадження інноваційних змін у вітчизняній освіті продиктовано певними суспільним, економічними, соціальними та політичними умовами розвитку України. І вони, безперечно, є наразі актуальними й своєчасними. Однак вважаємо за доцільне навести тезу О. М. Новікова щодо зміни парадигм в освіті, а саме: «Нині дуже багато точиться розмов про інноваційне навчання – на відміну від тради-

ційного (хоча це розподіл дещо умовний і, як правило, не завжди відображає сутність явища – адже інновації виростають із традицій і значною мірою «вбирають» їх у себе)» [8, с. 205]. Так, оригінальні ідеї (свої або запозичені), дієві системи педагогічної взаємодії (тьюторство, наставництво, коучинг тощо), видозмінене (на власний розсуд або з якихось рекомендацій) освітнє середовище, виразність і привабливість окреслених (поки що теоретично) результатів навчання у стрімкості своєї реалізації можуть спричинити втрату значущих компонентів освітнього процесу, що за своєю фундаментальністю формують інтелект сучасної особистості.

Так сталося із звичним для нас поняттям «знання», яке в Концепції Нової української школи (далі – НУШ) поступилося поняттю «компетентність» і визначило подальші орієнтири загальноосвітньої школи, а саме: «Компетентність – динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистісних якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або навчальну діяльність» [7, с. 10]. Треба погодитися з тим, що саме компетентнісний підхід є актуальною науковою основою сучасного освітнього процесу, і саме його запровадження в НУШ, маємо надію, позитивно впливатиме на формування нової генерації «компетентних» українців. Однак сучасному учню дуже складно зрозуміти перспективні компетентності, які стануть йому в нагоді через певний час. До того ж усталеним шляхом щодо опанування відповідних компетентностей учнями залишилися знання й уміння – вони доступні (певною мірою самостійно або за допомогою вчителів), можуть бути цікавими (зв'язок із якоюсь наукою, виробництвом, мистецтвом тощо), можуть бути цінними на певному етапі особистісного розвитку (інтерес, захоплення, хобі тощо). Переконані, що значна кількість учителів саме через знання вибудовує взаємодію в межах уроку та позаурочної діяльності та орієнтується на формування відповідних компетентностей.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання оновлення та модернізації вітчизняної системи загальної середньої освіти та безпосередньо реалізація компетентнісного підходу деталізовано в роботах таких вітчизняних науковців: О. І. Пометун, О. Я. Савченко, О. І. Локшина та ін. Щодо методологічного осмислення реалізації компетентнісного підходу в освітній галузі, то необхідно звернути увагу на роботи І. Д. Бега, Н. М. Бібік, В. І. Лугового, О. В. Овчарук та ін. Практико-орієнтований формат компетентнісного підходу досліджували К. Б. Борисенко, Н. В. Іванець, В. В. Сидоренко, А. І. Терещук С. В. Толочко та ін.

Однак маємо констатувати факти, що свідчать, що й до нині у світових освітніх системах категорія «знання» займає чинне місце поряд із отриманими вміннями й навичками. Так, аналізуючи проблему щодо створення найкращої освітньої системи XXI століття, Андерс Шлейхер звертає увагу на той факт, «коли освітня система допомагає учням вибрати сферу навчання, яка відповідатиме їхнім захопленням і в якій вони зможуть реалізувати себе та зробити свій внесок у розвиток суспільства, вона спрямовує цих учнів на стежку, що приведе їх до успіху» [1, с. 255]. Надалі автор задля реалізації визначеної мети пропонує «...перейти від систем сертифікації, заснованих на кваліфікації, до систем, зорієнтованих на знання і навички» [1, с. 255]. Наведена позиція ще раз підтверджує наше припущення щодо актуальності визначеної нами проблеми дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено пропоновану статтю. Перебільшення значущості категорії «компетентності» над категорією «знання» в межах реалізації ідей Нової україн-

ської школи спричинили загострення суперечностей у процесах навчання й учіння. Учителям стає складніше переконати вихованців, що саме математична компетентність, яка тісно пов'язана з перспективою економічного розвитку України, знадобиться їм у подальшій професійній самореалізації. Учні намагаються організувати процес учіння в такий спосіб, аби отримані знання мали практичну значущість уже сьогодні. У той же час ідея навчання упродовж життя суперечить реалізації основних компетентностей НУШ, а саме: треба дати переконливі відповіді на такі запитання: «Чому саме такі компетентності?», «А чи будуть вони актуальні через 12 років?», «А чи потрібно, аби в усіх десяти компетентностях були навички, чи можна обмежитися лише тими, що до вподоби?». Це лише невеличка частина проблеми, з якою стикається сучасний учитель і учень на уроці. Проте ця проблема стосується концептуальних позицій Нової української школи та врахування взаємопідпорядкованості таких ключових компонентів, як «компетентності» і «знання». Саме цей аспект ми і будемо намагатися осмислити в нашій статті.

Формування цілей статті зорієнтовано на встановлення значущості таких компонентів, як «знання» і «компетентності» в межах сучасного уроку та можливих варіантів їх паритетності і взаємопідпорядкованості в контексті реалізації завдань Концепції Нової української школи.

Викладення основного матеріалу дослідження. Аби знайти консенсус у визначеній проблемі, пропонуємо розглянути взаємодію понять «знання» і «компетентності» з позиції підпорядкованості компонентів у межах сучасного освітнього процесу. У словнику «Професійна освіта» за загальною редакцією Н. Г. Ничкало термін «знання» тлумачиться як «...особлива форма духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності, яка характеризується усвідомленням їх істинності» [11, с. 117]. Більш розширену версію тлумачення поняття «знання» представлено в довідковому виданні «Філософський енциклопедичний словник», у якому нашу увагу привернув той факт, що «будучи реалізацією людської здатності до пізнання та усвідомлення істини, знання відрізняється від простої інформації тим, що потребує не тільки розв'язання проблем адекватності певних уявлень дійсності, а й створення складної системи оцінок зв'язку пізнавального результату з минулим досвідом та перспективами подальшого пізнання, його включення в сферу соціально-культурних цінностей і практичних потреб, методологічних і світоглядних орієнтирів, у певну галузь науки чи діяльності, цивілізацію взагалі. Знання не редукується до чуттєвих даних, бо, синтезуючи теоретичні уявлення з їх емпіричними передумовами, розкриває за обрієм актуально існуючого потенційність явищ, здійснює передбачення та вибір нових можливостей пізнання та дії, орієнтує соціальне буття людини, виступає керівництвом до дії» [12, с. 229]. Також нашу увагу привернула характеристика поняття «знання», яку наведено в довідковому виданні «Енциклопедія освіти» за

загальною редакцією В. Г. Кременя, а саме: «Знання – відображення у свідомості індивіда образів предметів і явищ об'єктивної дійсності, їх властивостей, відносин між ними й закономірностей розвитку в процесі засвоєння суспільного досвіду пізнання» [5, с. 326]. Цікавим також виявилася подана цій у статті видова специфіка знань, яка вказує на наявність «...предметних знань, знань способів дій, знань норм, знань цінностей» [5, с. 326].

Щодо компетентності, то в «Словнику іншомовних слів» запропоновано тлумачення таких понять, як «компетенція» («Добра обізнаність із чим-небудь»), «компетентний» («Який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; кваліфікований») та «компетентності» («Фахова компетентність») [3, с. 302]. У контексті нашого дослідження вважаємо за доцільне звернути увагу на тлумачення поняття «компетентність у навчанні», що подано в довідковому виданні «Енциклопедія освіти». Вказане явище пояснює «...набуту характеристику особистості, що сприяє успішному входженню молодої людини в життя сучасного суспільства. Окрім того, компетентність у навчанні розглядається як інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування і розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері» [5, с. 408]. До того ж подальший опис явища свідчить про наявність певної ієрархії компетентностей у навчанні, а саме: «...ключові надпредметні; загальнопредметні; предметні» [5, с. 408].

Якщо брати до уваги наведені позиції, то очевидним постає питання щодо пріоритетності формування компетентностей учнів у межах сучасного уроку. Однак за рахунок чого відбувається вказаний процес? Переконані, що кожен учитель НУШ послідовно та системно працює над формуванням ключових надпредметних, загальнопредметних, предметних компетентностей. І категорія «знання» тут займає основоположне місце, бо саме знання є база забезпечить учневі впевненість у реалізації певних способів дії. Якщо вказана позиція домінує в сучасних освітніх практиках, тоді постає очевидним факт підпорядкованості компетентностей знанням. Ураховуючи запропоноване припущення, можемо стверджувати, що знання є і компетентнісний підходи дотримуються певної паритетності в реалізації завдань освітнього процесу. Підтвердження цього факту може слугувати теза, запропонована І. А. Зяюном, а саме: «Поняття «компетенції» передбачає також знання можливих наслідків конкретного способу впливу, рівень уміння і досвіду та домагань практичного використання знань. Базовим є положення про те, що знання людини є потенціалом, науково-практичним багажем, який вона має, а привести їх у дію можуть лише додаткові фактори» [6, с. 81].

Аналізуючи переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті, Н. М. Бібік вказує на той факт, що «оцінювання стану освіти з погляду набуття

учнями, студентами компетентностей показало, що в більшості випадків учні загальноосвітньої школи, володіючи інформацією і маючи досвід вирішення проблеми в умовах навчальної ситуації, не вміють розв'язувати інформальні (такі, що виходять за межі навчального процесу) завдання, приймати рішення в складних життєвих ситуаціях. Вони недостатньо володіють інтегрованими вміннями й навичками, необхідними для успішного вирішення проблем, що виникають у реальному житті, у процесі інтеграції в сучасне інформаційно навантажене та полікультурне суспільство» [2, с. 49].

Однак маємо зазначити, що значущість інформальних завдань, які формулюють дорослі, суттєво відрізняється від інформальних завдань, які продукують підлітки. Кожне нове покоління по-своєму сприймає виклики сьогодення. І це формує певне сприйняття реальності. Саме реальність, а не набір компетентностей швидко змотивує особистість до вирішення тих чи інших завдань. Може статися так, що комусь такі завдання не будуть цікавими, а хтось, вирішивши їх, швидко буде констатувати недостатній рівень підготовки до реального життя. У цій ситуації варто погодитися з думкою, що компетентність повинна бути власним вибором учня, студента та ін. Свобода власного вибору й усвідомлене розуміння того, що ти сам здобув цю компетентність значно цінніше, ніж регламентований набір умінь і навичок. Окрім того, треба звернути увагу на підходи та мову доведення змісту учнівських компетентностей до вчителів. На жаль, мусимо констатувати той факт, що сучасна школа, незважаючи на її «інноваційний стрибок», втрачає наукоємність освітнього процесу. Наукові рекомендації щодо формування ключових компетентностей дуже часто лякають, а в подальшому і відмежують учителів-предметників від їх реалізації на практиці. Маємо надію, що хтось із учителів зможе на практиці реалізувати зазначені компоненти ключової компетентності, а саме: «...мотиваційний (позитивна пізнавальна установка особистості школяра, його ставлення до діяльності, особистісний і суспільний смисл, самоактуалізація); когнітивний (готовність і успішність оволодіння знаннями, способами діяльності, готовність і вміння здобувати інформацію з різних джерел, самооцінка); операційно-діяльнісний (навченість – готовність оперувати здобутими знаннями і вміннями; готовність і здатність до продовження освіти на різних рівнях, готовність до практичної діяльності, використання результатів навчання в життєвих ситуаціях, мобільність знань і умінь, досвід творчої діяльності); емоційно-ціннісний (потреба в оволодінні знаннями, радість пізнання, активність, відповідальність); досвід соціалізації особистості (адаптація в соціальному оточенні, комунікативність, готовність до співпраці, самостійність); рефлексійний (самоаналіз здобутих результатів, способу отриманого продукту тощо)» [10, с. 272]. У сучасних умовах функціонування закладу середньої освіти вказаний компетентнісний набір – опція, доступна одиницям. Так, беззаперечно, цей факт більшість

прихильників оновлення української школи розцінює як заклик до пошуку нових підходів щодо соціалізації сучасних учнів, розвитку в них компетентностей, що забезпечать у подальшому успіх у особистісній, професійній та інших сферах. Однак, чому ми не розглядаємо проблему ще й позиції слабкої знаннєвої бази способу дій, а не предметних знань, які є основними на уроці? А може, учні усвідомлюють, що вони не володіють знаннями про ті чи інші факти, не розуміють певних процесів, не знають специфічних особливостей явищ і тим самим відмежуються від вирішення саме інформальних завдань. Хоча в більшості випадків вони просто не переймаються саме інформальними завданнями, бо наразі такі завдання для них не є актуальними. А якщо звернути увагу на той факт, що починаючи з дев'ятого класу йде активна підготовка учнів до зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО), то саме знання з певного предмета для них є першочерговим завданням. Проте це міг би бути кращий сценарій розвитку подій у вітчизняній загальній середній освіті. Змушені взяти до уваги ситуацію із COVID-19, надалі врахувати результативність дистанційного навчання і як наслідок – констатувати факт зменшення кількості абітурієнтів вітчизняних вишів. В офіційному звіті Українського центру оцінювання якості освіти «Про проведення в 2020 році зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання, здобутих на основі повної загальної середньої освіти» зазначається, що «... явка учасників була чи не найнижчою за всі роки проведення ЗНО, а її показник становив 74,4 % (для порівняння: у 2019 р. – 91,4 %)» [9, с. 5]. От і виявляється, що задекларовані компетентності в межах загальної середньої освіти поступаються знанням. Бо саме слабка знаннєва база суттєво знизила поріг вступу на більшість спеціальностей, що пов'язані із фундаментальними науками. Проте варто погодитися з позицією, що компетентнісний підхід є найбільш виправданим у системі професійної освіти і може стати запорукою подальшого особистісного розвитку майбутнього фахівця.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можемо зазначити, що означена проблема – це прогноз перспективних питань, з якими може стикнутися вітчизняна освіта в недалекому майбутньому. Паростки фундаментального осмислення законів розвитку завжди асоціювалися з актуальними для певного періоду розвитку суспільства знаннями й закладалися саме в загальноосвітній школі. Кожен учитель із задоволенням використовує особистісні знання й уміння, певні компетентності у вибудові (режисурі) предметної дії на уроці. Проголошені засади партнерської педагогіки мотивуватимуть і учнів чинити так само. Вважаємо, що виділення значущості частки знань, їх вплив на формування індивідуальної освітньої траєкторії вчителя, учня та спосіб представлення у межах сучасного уроку має достатні підстави для повноцінного розгляду в межах реалізації

компетентнісного підходу Нової української школи.

Список використаних джерел

1. Андерс Шлейкер. Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття / пер. з англ. Ганна Лелів. Львів : Літопис, 2018. 296 с.
2. Бібік Н. М. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 47–58.
3. Бибики С. П., Сюта Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / за ред. С. Я. Ермоленко. Харків : Фоліо, 2006. 623 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2002. 1728 с.
5. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
6. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
7. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / упор.: Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашникова та ін. URL: www.mon.gov.ua/activity/education.
8. Новиков А. М. Педагогика: словарь системы основных понятий. Москва : ИЦ ИЭТ, 2013. 268 с.
9. Офіційний звіт про проведення в 2020 році зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання, здобутих на основі повної загальної середньої освіти : статистичні дані. *Український центр оцінювання якості освіти*. URL: www.testportal.gov.ua.
10. Паламар С. Компетентнісний підхід як методологічний орієнтир модернізації сучасної освіти. *Освітнологічний дискурс*. 2018. № 1-2 (20-21). С. 267–278.
11. Професійна освіта : словник : навч. посіб. / за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища шк., 2000. 380 с.
12. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

References

1. Anders, Shleikher. (2018). *Naikrashchyy klas u sviti: yak stvorityt osvittniu systemu 21-ho stolittia* [The best class in the world: how to create a 21st century education system]. Lviv: Litopys [in Ukrainian].
2. Bibik, N. M. (2015). Perevahy i ryzyky zaprovadzhenia kompetentisnoho pidkhodu v shkilnii osviti [Advantages and risks of introducing a competency-based approach in school education]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal* [Ukrainian pedagogical journal], 1, 47-58 [in Ukrainian].
3. Bybyk, S. P., & Siuta, H. M., Yermolenko, S. Ya. (Ed.). (2006). *Slovyk inshomovnykh sliv: tлумачення, slovotvorennia ta slovovzhyvannia* [Dictionary of foreign words: interpretation, word formation and word usage]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
4. Busel, V. T. (Comp.). (2002). *Velykyi tлумачnyi slovyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin: Perun [in Ukrainian].
5. Kremen, V. H. (Ed.). (2008). *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of Education]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
6. Ziazun, I. A. (2008). *Filosofii pedahohichnoi dii* [Philosophy of pedagogical action]: monohrafiia. Cherkasy: ChNU imeni Bohdana Khmelnytskoho [in Ukrainian].
7. Hryshchenka, M. (Ed.). *Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly* [New Ukrainian school: conceptual principles of secondary school reform]. Retrieved from www.mon.gov.ua/activity/education [in Ukrainian].
8. Novikov, A. M. (2013). *Pedagogika: slovar systemy osnovnykh poniatii* [Pedagogy: a vocabulary of a system of basic concepts]. Moskva: ITc IET [in Russian].
9. Ofitsiinyi zvit pro provedennia v 2020 rotsi zovnishnoho nezaleznoho otsiniuvannia rezultativ navchannia, zdobutykh na osnovi povnoi zahalnoi serednoi osvity: statystychni dani [Official report on conducting in 2020 an external independent evaluation of learning outcomes obtained on the basis of complete general secondary education]. *Ukrainskyi tsentr otsiniuvannia yakosti osvity* [Ukrainian Center for Educational Quality Assessment]. Retrieved from www.testportal.gov.ua [in Ukrainian].
10. Palamar, S. (2018). Kompetentisnyi pidkhid yak metodolohichnyi oriientryt modernizatsii suchasnoi osvity [Competence approach as a methodological guideline for the modernization of modern education]. *Osvitolohichnyi dyskurs* [Educational discourse], 1-2 (20-21), 267-278 [in Ukrainian].
11. Nychkalo, N. H. (Ed.). (2000). *Profesiina osvita* [Professional education]: slovyk : navch. posib. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
12. Shynkaruk, V. I. (Ed.). (2002). *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovyk* [Philosophical encyclopedic dictionary]: entsyklopediia. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 07.10.2020